

**G O D I Š N J A K
G R A D S K O G
M U Z E J A**

broj 5

V A R A Ž D I N 1975

Redakcijski odbor:

ILIJANIĆ prof. Mira, KOŠČEC prof. Ružica, KURTALJ Ivan, TOMIČIĆ prof. Jasna

Odgovorni urednik:

RUNJAK prof. Josip

u povodu 50. godišnjice Gradskog muzeja Varaždin

Prijevodi:

prof. dr. Uroić Marija (njemački), dr. Ivy Kugli-Lentić (njemački),
mr. Vitomir Belaj (njemački), Šimek prof. Marina (njemački), Rihtarić Mirena (ruski)

Lektura:

Paska prof. Bosiljka

Za sadržaj članka odgovorni su autori

ČASOPIS TISKAN U 1000 PRIMJERAKA UZ POMOĆ SIZ-a ZA KULTURU OPĆINE VARAŽDIN

T i s a k: Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće Varaždin

Ivanka ŠTAGER

BUNA U VARAŽDINU 1919. GODINE

Poslije prvog svjetskog rata u mnogim evropskim zemljama došlo je do revolucionarnih pokreta eksploatiranih i nezadovoljnih masa. Socijalno-ekonomske prilike stvorene u toku rata kao i utjecaj velike oktobarske revolucije bili su glavni uzroci ovih pokreta. Buržoazije tih zemalja nastojale su svim sredstvima ugušiti te revolucionarne nemire.

I temelje novostvorene Kraljevine SHS potresala su već od samog početka njenog postojanja revolucionarna previranja. Pokret seljaka za podjelu veleposjedničkih imanja dobivao je sve više revolucionarni karakter. Nezadovoljstvo radnika i seljaka izražavalo se u otvorenim pobunama, protestnim zborovima i manifestacijama.¹

U Varaždinu se 1918. godine obnavlja klasni radnički pokret i političke stranačke organizacije. Tako je 24. XI 1918. održana radnička skupština na kojoj je izabran Odbor Radničkog vijeća. Na toj skupštini govorilo se između ostalog o lošoj opskrbi grada i zbog toga je bio oštro napadnut gradski načelnik dr Pero Magdić. Tada su izabrani izaslanici koji će podnijeti podnesak gradskom poglavarstvu i zastupstvu.²

U istom broju lista Volja naroda, koji je bio glasilo demokrata, nalazi se tekst tog podneska koji glasi: »Teški dani grada Varaždina, što ih je proživio u ove 4 i pol godine, iznjeli su na vidjelo trulež, što vlada u gradskoj upravi. Nepravda, protekcija i korupcija, cinizam prema sirotinji — to su imena onih čina i djelovanja, što su se u ovo ratno doba osjećala u našem gradu«,³

List Bratstvo, glasilo socijalno-demokratskih organizacija Varaždina i okolice, pokrenut je 6. III 1919. U uvodniku prvog broja tog lista naveden je razlog zbog kojeg će izlaziti: »Radi vanjskih organizacija prisiljeni smo osnovati list. Mi se u gradu lako sastanemo i porazgovorimo o našem radu za bolju budućnost. Oni u selu mogu to učiniti jedino pomoću štampe. Zato ćemo im posvetiti najveću pažnju, osobito u pokretu rudarskih organizacija imali bi mnogo reći.«⁴ Dalje Bratstvo izvještava o održavanju socijalističkih skupština i o štrajkovima: »Naša stranka održala je niz skup-

1. Pregled istorije SKJ, Beograd, 1963, str. 34.

2. Volja naroda, br. 23, od 28. XI 1918.

3. Isto

4. Bratstvo br. 1, od 6. III 1919.

ština u Varaždinu, Var. Toplicama, Ljubešćici, Maruševcu, Ivancu, Ladanju donjem, Jakopovcu, Kaštelancu itd. Posljednje dvije skupštine bile su u Štefancu i u Ludbregu.«⁵

Do podjele na oportuniste i na revolucionarno nastrojene radnike došlo je i u Varaždinu. To je vidljivo iz brzojava bana Palečeka ministru Pribičeviću: »Skupštinu socijalista u Varaždinu zabranio jer su nepodijeljeni a jača je struja boljševička.«⁶

U selu Maruševac kod Varaždina izbila je pobuna 9. III 1919. u kojoj je poginulo 7 seljaka a više ih je bilo ranjenih.⁷

Strah vlasti od boljševičke opasnosti vidljiv je iz niza sačuvanih dokumenata. Tako gradski načelnik 27. III 1919. moli Predsjedništvo kr. zemaljske vlade u Zagrebu da se zabrani održavanje socijalističkih skupština. U ovom dopisu on ovako opisuje prilike u Varaždinu i okolici: »U posljednje vrijeme zaredali su u okolini varaždinskoj požari i pljačkanja vlastelinskih dobara po domaćem seljačtvu i radničtvu.

Upada u oči, da su ta boljševička zločinstva uzliedila redovno iza skupština obdržavanih po odborima socijalno-demokratske organizacije u Varaždinu, koja je razmahala svu moć agitacije, da prikupi seljačtvu u svoje redove.«⁸

Kraljevski kotarski predstojnik u Varaždinu 6. III 1919. upućuje načelniku općine u Jalžabetu slijedeći dopis: »Prema pouzdanim vijestima spremaju Social-demokrati za iduće dane, moguće već 3. travnja o. g. boljševičku revoluciju u Hrvatskoj i Slavoniji, sličnu onoj u Ugarskoj.

Pozivate se stoga, da pripazite budno na sumnjive osobe, a napose one koje dolaze iz vana na područje općine te ih držite pod budnom paskom, a svako mi opažanje u tom pogledu telefonički ili po glasonoši javite.

Za potrebu osigurana je vojnička asistencija.«⁹

O pojavljivanju aviona s boljševičkim agitatorima kr. kotarski predstojnik u Varaždinu 18. IV 1919. obavještava načelnike općina.¹⁰

Prvomajska proslava 1919. godine bila je zabranjena.¹¹ Radnici Varaždina ipak su obilježili taj dan »ujutro obhodom, a poslije podne zabavom, koja se je obdržavala u gostioni kod »Vujčeka«. . . U okolici bile su proslave radničkoga blagdana u svim selima provedene, te su protekle uzorno i u redu.«¹²

Sve do srpnja 1919. godine oportunističko rukovodstvo organizacije Socijal-demokratske stranke u Varaždinu pokušavalo je tu organizaciju učiniti neutralnom u previranju na desnicu i ljevicu. No, na županijskoj radničkoj konferenciji, koja je održana 20. VII 1919, dolazi i do formalnog rascjepa i polarizacije na desničare i ljevičare. Na toj konferenciji je za socijal-demokratsku rezoluciju glasalo 49 delegata, a za komunističku 31 delegat.¹³ U listu Istina nalazi se podulji osvrt na tu konferenciju u kojem

5. Isto

6. Dopis Predstojništva kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, Arhiv Hrvatske, sign. 6-14/1817-19/175/19

7. Ferdo Čulinović: Jugoslavija između dva rata, Zagreb, 1961, str. 190

8. Arhiv Hrvatske, 1919: 2350/614/175

9. Historijski arhiv Varaždin (HAV), LX-1, 13—1919

10. HAV, IV-4, 47-1919.

11. Gradski načelnik Varaždina dopisom naređuje gradskom kapetanu da se zabrani proslava 1. maja. HAV, I—5, 43—1919.

12. Bratstvo, br. 10, od 8. V 1919.

13. Sloboda, br. 80, od 24. VII 1919.

se raskrinkava način na koji je usvojena socijal-demokratska rezolucija: »Skoro polovica delegata, njih 51 na broju uopće nisu već bila prisutna, dakle uopće nisu glasovali, a mnogi varaždinski drugovi, kad su vidjeli taj škandalozni postupak, koji Zagrebčani dobro poznadu, otišli su iz dvorane, pa ni oni nisu glasovali.¹⁴ Ovakav ishod glasanja bio je iznenađenje i za samog V. Koraća koji je prisustvovao konferenciji i koji je smatrao da desnica ne može dobiti većinu.¹⁵

Drugi dan nakon ove konferencije proveden je generalni štrajk u znak protesta protiv intervencije u Mađarskoj i Rusiji. U Varaždinu je ovaj štrajk potpuno uspio.

U takvoj situaciji osvanuo je 23. VII 1919. dan koji je uzbudio čitavu zemlju. Već dan ranije izbila je oružana pobuna u Mariboru, a onda i u Varaždinu. Rano ujutro 23. VII 1919. začuli su se pucnji na ulicama Varaždina. Masa ljudi provalila je u tzv. »trideseticu« gdje se snabdjela oružjem, zatim je zauzet zatvor odakle su pušteni na slobodu politički i drugi zatvorenici, naoružane grupe prolazile su gradom pjevajući marseljezu. U kasarni Savskog konjičkog puka pobunila se 120 vojnika-konjanika i oko 200 vojnika-artiljeraca pod komandom 13 podoficira.¹⁶ Lavoslav Kovačić opisuje pobunu ovako: »Grupa naoružanih ljudi s nekoliko vojnika izašla je iz jedne vojarnje i otišla ravno pred sudski zatvor. Tamo su svladali stražu, i oslobodili uhapšene, kojih je bilo oko 300, većinom radi učestalih paleža i pljačke vlastelinskih imanja. Nekojima odmah dadoše puške i uputiše se odmah pred topničku vojarnju. Tu htjedoše izvući topove, ali ih jedan podčasnik prevari, da su topovi pokvareni i da tobože nema municije. Na to su bez topova s mašinskim puškama pošli na kasarnu u kojoj je bila srpska vojska. No ova je već bila obavještena, jer je straža bila uhvatila nekog ciganina, oslobođenog uhapšenika, koji je ispričao što se dogodilo. Ona je brzo zauzela položaj iza postavljenih željezničkih vagona, pa je napadače dočekala plotunom, našto su se ovi počeli povlačiti prema zapadnom i sjeverozapadnom kraju grada, gdje im je bilo zgodno zauzimati obrambene pozicije.«¹⁷

Mihovil Danko je kasnije na preslušavanju iznio kako je spalio zapisnike sa sastanaka Radničkog vijeća kad je započela pobuna i da je napisao proglas za građanstvo u kojem se građani pozivaju da se priključe vojsci. Ovaj proglas napisao je na inzistiranje Đure Baruleka koji je bio poznat kao ljevičar.¹⁸

Prema svjedočanstvu sudionika pobune Ivana Švarca u trenutku kad je počeo ustanak smatralo se da je započela socijalistička revolucija organizirana po uzoru na onu u Mađarskoj. On je s jednom grupom pobunjenika koju je vodio jedan vojnik stigao u sjeverni dio grada, na sajmište. Tu su sve do 13 sati zadržali konjicu koja je bila pozvana iz Čakovca, a onda su se morali povući. Drugi dan je bio uhapšen. Po izjavi Ivana Švarca do masovnog hapšenja je došlo na slijedeći način: jedan podoficir je načinio

14. Istina, br. 6, od 24. VII 1919.

15. Josip Runjak: Pregled radničkog pokreta u Varaždinu, Prilozi historiji Varaždina, Varaždin, 1967, str. 64.

16. Dragan Marković i Ljubiša Ristović: Pred nepriznatim sudom, knjiga I, Beograd, 1959, str. 43.

17. V. Korać: Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, I, Zagreb, 1929, str. 273—274.

18. Slobodni građanin, br. 28, od 3. IV 1919.

spisak osoba kojima je izdao oružje u »tridesetnici« kad je započeo puč i prema tom popisu je vlast kasnije izvršila hapšenja pobunjenika.¹⁹

Kad su se pobunjenici morali povući iz grada, organizirali su obranu prema Varaždinskim Toplicama. Za to vrijeme njima su se priključili i seljaci iz okolnih sela.²⁰

Policijska, žandarmerijska i vojska ugušili su isti dan pobunu u krvi. »U 4 sata po podne bila je »revolucija« okončana, ali sa strahovitim posljedicama: 7 mrtvih, bezbroj ranjenih i još veći broj hapšenih, kundačenih i mrcvarenih.«²¹

Poslije prvog iznenađenja vlast je uzela situaciju u svoje ruke. Gradski načelnik 23. VII 1919. izdaje ovaj oglas:

GRADJANI!

Komanda mjesta saznaje, da u vojničkoj pobuni učestvuju i građanske osobe.

Upozorujem svoje sugradjane, da se svakog učestvovanja u ovoj vojničkoj pobuni kani, jer će inače grad biti uslijed vojničke odredbe bombardovan.

Varaždin, 23. jula 1919.

Gradski načelnik:
Dr. Magdić²²

Isti dan gradski načelnik oglasom obavještava da se zbog nastalih nemira neće održati godišnji i tjedni sajam,²³ a u trećem oglasu, koji je također izdao 23. VII 1919, određuje, radno vrijeme gostiona i kavana u toj izuzetnoj prilici, zabranjuje svako sakupljanje ljudi po trgovima i ulicama, nalaže da sva kućna vrata moraju biti zatvorena u 8 sati navečer, zabranjuje sastanke raznih udruženja i kretanje ulicama poslije 9 sati navečer.²⁴

Posljedice ove pobune bile su veoma teške. Predstojništvo kr. županijske oblasti u Varaždinu naredilo je 24. VII 1919. Kr. kotarskoj oblasti u mjestu da se uhapsu vojnici i građani koji su se razbježali po županiji.²⁵ I komandant mjesta poduzima mjere u vezi s hapšenjem pobunjenika. U tom smislu on 28. VII 1919. upućuje gradskom načelniku ovaj dopis:

19. Sjećanje Ivana Švarca na varaždinsku pobunu, Muzej narodne revolucije Varaždin

20. Dragan Marković i Ljubiša Ristović: n. dj., str. 43.

21. Lavoslav Kovačić u Spomenspisu Radničkog kulturno-prosvetnog društva »Sloboda«, Varaždin, 1935, str. 47.

22. HAV, I-1, 1230/1919.

23. HAV, I-1, 7231/1919.

24. HAV, I-1, 7232/1919.

25. Ovaj nalog ubilježen je u Praesidialnom uručbenom zapisniku Kr. kotarske oblasti u Varaždinu, HAV, IV-4, 135/1919.

Načelniku grada

VARAŽDIN

Molim da se gradjanstvu naredi da u roku od 3 dana po izlasku proglasa svaki ima predati mestnoj komandi oružje (ma kakve vrste) koje kod sebe ima.

Ko ne preda oružje smatraće se kao učesnik u pobuni od 23. o. mes. i predati vojnom sudu na osudu. 28. VII. 1919.

Varaždin

Komandant pukovnik:
Pet. M. Todorović v. r.²⁶

Stav vlasti prema pobuni vidi se i iz oglasa koji je gradski načelnik 24. VII 1919. uputio građanstvu. U ovom oglasu između ostalog stoji i ovo: »Tako zvani boljevički pokret zarazio je i naš grad i našu okolicu, naše mirno i do skrajnosti pošteno pučanstvo otrovali su pokvareni elementi, kojima nije stalo ni do slobode, ni do mira, niti sreće naše domovine i naše prostrane oslobodjene države Srba, Hrvata i Slovenaca, već do njihovih ličnih interesa i narodne nesreće. Sramota je prava, da su u našem gradu preuzeli mah s jedne strane mladi sugradjani, koji su se skoro pet punih godina oduševljeno borili za volju Nijemaca i Madjara i u njihovu korist, ali je još veća sramota, da su za svoj prikriveni boljševizam izdali lozinku, da se bore protiv bivše srbijanske vojske, koja hoće da Hrvatsku uništi i proždre.«²⁷ Kako je vidljivo iz ovog oglasa gradski načelnik priznaje da je »boljševički pokret zarazio« grad Varaždin i svu krivicu za ovu pobunu snose pripadnici ovog pokreta.

U toku slijedećih dana bilo je uhapšeno preko 250 ljudi. Uhapšenici su se nalazili pod istragom u sudskom zatvoru u Varaždinu sve dok 24. X 1919. nisu prebačeni u vojni sud u Niš.²⁸

Iz dopisa, koji je gradski načelnik 3. XI 1919. uputio načelniku Kabinetske kancelarije nasljednika prijestolja, saznajemo da su tri građanke Varaždina pošle u Beograd da bi kod prijestolonasljednika isposlovale pomilovanje za svoje rođake koji su se tada nalazili u niškom zatvoru.²⁹

U niškom zatvoru Varaždinci su živjeli u teškim prilikama. Bili su zatvoreni u podrumima jedne kasarne, a spavali su na betonu prekrivenom s malo slame ili pljeve. Zbog toga, kao i zbog zahtjeva da ih se izvede pred sud, pet dana su štrajkali glađu.³⁰ Niški socijalisti i komunisti uputili su tim povodom proglas niškim građanima u kojem su ih pozvali da pomognu varaždinskim drugovima.³¹

Konačno je 15. II 1920. započeo sudski pretres u Moravskom divizijskom sudu u Nišu protiv 130 Varaždinaca koji su bili optuženi »za izvršeni pokušaj bune protiv narodnog jedinstva, pljačke i nereda«.³² Uhap-

26. HAV, I-1, 7440/1919.

27. HAV, I-4, 57/1919.

28. Volja naroda, br. 44, od 30. X 1919.

29. HAV, I-4, 75/1919.

30. Isto kao pod 19. Fotografiju grupe varaždinskih pobunjenika u niškom vojnom zatvoru (koja se nalazi u prilogu) poklonio je 1966. godine Muzeju narodne revolucije Varaždin Ivan Svarc.

31. Slobodni gradjanin, br. 21, od 17. III 1920.

32. Nova istina, br. 48, od 17. II 1920.

šeni vojnici bili su pomilovani i vraćeni u Varaždin odakle su otišli svojim kućama, dok je protiv građanskih osoba vojni sud u Nišu kao nenadležan obustavio daljnji postupak, te su i oni dopremljeni u mjesecu ožujku 1919. godine u varaždinski zatvor.³³

Kod Sudbenog stola u Varaždinu bilo je optuženo 114 osoba zbog »zločina bune«. Lavoslav Kovačić je zabilježio: »Kazneni postupak je obustavljen, ali uz veliko prethodno natezanje, kako me izvjestio pok. drug Bukšeg.«³⁴ Prema Lavoslavu Kovačiću proces protiv pobunjenika igrao je ulogu kod sastavljanja nove vlade: »U to ali uslijedila je i kriza vlade, a kod sastavljanja nove vlade nastojalo se, da u nju udju i socijaldemokrati. Zatvorenici u Nišu služili su kao neko ucjenjivačko sredstvo: udje li se u vladu, bit će proces aboliran, ne udje li se, bit će osuđeni. Kod ulaska socijalista u vladu igrala je ta okolnost značajnu ulogu.«³⁵

Kod Sudbenog stola u Varaždinu bili su optuženi: Bručić Vinko, Bičanić Đuro, Baldeš Petar, Barulek Đuro, Blažaić Gizela, Brus Slavoljub, Bogadi Ivan, Brgles Matija, Bengeri Josip, Božić Vjekoslav, Bek Gustav, Bešanić Stevo, Cujzek Stefan, Ceber Ivan, Cović Lazo, Cuček Luka, Domadovac Jakob, Dragija Stjepan, Danko Mihovil, Digula Stanko, Dombaj Stjepan, Detelji Andro, Dvorski Mato, Francki Stanko, Filipović Blaž, Filipović Ivan, Glogač Đuro, Glavić Ivan, Gari Šandro, Hundrić Andro, Hajdinac Đuro, Habek Ivan, Ivanek Slavko, Jeraušek Ivan, Janušec Josip, Jordan Dragutin, Jombah Stevo, Janušek Josip, Kolar Josip, Kebel Janko, Kolmačić Đuro, Kirin Janko, Kralj Franjo, Keseg Andrija, Kaupuh Ljudevit, Kovačić Đuro, Kelemen Đuro, Ljubić Ciril, Logožar Janko, Ljubić Rok, Lehpaer Franjo, Lepaj Rikard, Leskovar Stevo, Samobor Stjepan, Međurječanin Josip, Mintas Vinko, Müller Petar, Makek Vilim, Mikić Ivan, Mikac Đuro, Mišinski Ignac, Maltarić Jakob, Možimundar Ivan, Mikulec Franjo, Mikulčić Tomo, Novosel Mirko, Novak Mirko, Novoselec Filip, Novak Leopold, Ordanić Stjepan, Ozmec Jakob, Oršić Stevo, Posavec Vilim, Papeš Stjepan, Posavec Mirko, Petanjek Ljudevit, Peharda Dragutin, Polan Stanko, Plantak Franjo, Plavetić Petar, Perši Mijo, Posavec Josip, Prstec Petar, Puhović Franjo, Rauš Mirko, Stilinović Ivan, Šturman Janko, Seretin Martin, Silunić Đuro, Stjepanović Marko, Šmaguc Dragutin, Švarc Ivan, Špiگل Josip, Šimek Stjepan, Štefičar Stjepan, Svetec Milan, Trulec Adam, Tomašković Martin, Tišlar Josip, Trojak Slavko, Valjevec Tomo, Vugrinčić Ivan, Vrhovski Franc, Vajda Mirko, Veselnik Mato, Vitrisal Franjo, Vuk Josip, Verži Ivan, Vitarić Vid, Vinceković Tomo, Žnidarić Ivan i Žganjec Ivan.³⁶

O uzrocima varaždinske pobune može se ponešto saznati iz pisanja lokalne štampe, iako su svi ti napisi stranački obojeni i puni međusobnih podmetanja. U toku preslušavanja u Nišu Mihovil Danko je navodno izjavio da su se vojnici pobunili zbog toga što su podoficiri dobili manju

33. Slobodni gradjanin, br. 21, od 17. III 1920.

34. Lavoslav Kovačić: n. dj., str. 48

35. Isto

36. Mirko Androjić: Buna komunista i vojnika u Varaždinu 23. VII 1919. god., Varaždinske vijesti, br. 595—596, od 25. VII i 1. VIII 1957.

plaću i bili degradirani u činu za jednu zvijezdu.³⁷ U tom smislu piše i L. Kovačić u Spomenspisu »Slobode«. No, čini se da slijedeća tvrdnja Ivana Tišljara, inače desnog socijal-demokrata, nije daleko od istine: »Taj protudržavni udar posljedica je agitacije boljševičke iz vana, a nezadovoljstvo vojnika bila je samo prilika, da se protudržavni udar izvede.«³⁸ Prave uzroke ove pobune treba tražiti u teškim ekonomskim prilikama koje su vladale u to vrijeme te u općoj revolucionarnoj situaciji u čitavoj zemlji.

Izvan svake je sumnje da su organizatori ovog puča pripadnici Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista). U već prije spomenutom iskazu Mihovil Danko govori o situaciji prije županijske konferencije u Varaždinu i o boravku ljevičara Đure Cvijića mlađeg u Varaždinu te nastavlja: »Dva tjedna iza Cvijića došao je Šagovac recte Ferenščak... Šagovac je počeo odmah rovariti među mlađim pristašama socijalno-demokratske stranke...« U to vrijeme dok je bio u Varaždinu, putovao je u okolicu kolima (kočijom).³⁹ U istom iskazu je Mihovil Danko tvrdio da su ljevičari 21. VII 1919. imali sastanak na kojem je pored ostalih govorio i Franjo Lehpamer kojega Danko izričito spominje. Tih je dana boravio u Varaždinu i Slavko Kaurić te je i on vjerojatno sudjelovao u pripremanju pobune.⁴⁰

Iako je vlast stalno strepila od boljševičke revolucije, činjenica je da je varaždinska pobuna iznenadila režim. Pored svih onih mjera koje su bile poduzimane da bi se spriječili revolucionarni nemiri zaista nije bilo jednostavno ni lako provesti sve pripreme za pobunu, a da se ništa sumnjivo ne primijeti.

Sasvim je razumljivo postaviti pitanje zašto varaždinska pobuna nije uspjela?

U to vrijeme radnički pokret u Varaždinu i okolici imao je iste probleme kao i u ostalim dijelovima naše zemlje. Drug Tito je na V kongresu KPJ, govoreći o političkim prilikama u zemlji poslije prvog svjetskog rata, istakao slijedeće: »Dok se u centralnom rukovodstvu KPJ natezalo oko toga da li je situacija revolucionarna ili nije, dok se natezalo oko taktike i strategije, dotle je buržoazija, privremeno popuštajući, oprezno ispitivala snagu radničke klase Jugoslavije i spremala se za protivnapad u momentu kad bude smatrala da je došao čas. Takav je momenat, kao što ćemo vidjeti, uskoro i došao, ali ne zato što je buržoazija bila naročito jaka, već zato što radnički pokret nije imao na svom čelu sposobno revolucionarno vodstvo koje bi znalo procijeniti situaciju i iskoristiti sve slabe strane buržoazije za obračun s njom.«⁴¹ I dalje: »Ali bi, razumije se, bilo pogrešno pravdati taj stav rukovodstva 1918—1920. godine pukim neznanjem ili kukavičlukom. Ne, stvar leži u tome što je rukovodstvo, a u prvom redu oni koji su odlučivali, bilo opterećeno balastom oportunitizma i reformizma još iz predratnog socijalističkog pokreta i balastom malograđanske kolebljivosti i malodušnosti, jednom riječju — nevjericom u sna-

37. Slobodni građanin, br. 28, od 3. IV 1920.

38. Slobodni građanin, br. 20, od 13. III 1920.

39. Slobodni građanin, br. 28, od 3. IV 1920. U Uručbenom zapisniku Kr. kotarske oblasti u Varaždinu na nekoliko mjesta je upisan nalog o potrazi za Matom Šagovcem ili Mijom Ferenščakom, HAV, IV-4/1919.

40. Isto kao pod 36.

41. Josip Broz Tito: Politički izvještaj na V kongresu KPJ, Zagreb, 1948, str. 24

ge revolucije.«⁴² Ova ocjena može se primijeniti i na primjeru varaždinske bune. Naime, gotovo svi rukovodeći ljudi socijal-demokratske stranke osuđivali su bunu. Tako je na primjer Mihovil Danko izjavio da je tinjala iskra revolucije te je poduzimao načine borbe protiv revolucije i molio ministra dra Poljaka pismom za pomoć.⁴³ Ovakav stav nije uslijedio samo iz straha od represalija režima. Šesnaest godina kasnije L. Kovačić, jedan od rukovodilaca Socijal-demokratske stranke u Varaždinu, u već spomenutom Spomenspisu »Slobode« oštro osuđuje varaždinsku bunu.

Neuspjehu puča pridonijelo je i brzo reagiranje vlasti. Budući da je ustanak bio ograničen na sam grad Varaždin i okolicu, on je već unaprijed bio osuđen na propast.

Iako ovaj lokalni puč nije mogao uspjeti zbog objektivnih i subjektivnih razloga, on je ipak pokazao da su u gradu Varaždinu tada postojale snage koje su revolucionarnim putem nastojale postići oslobođenje radničke klase. Po tome varaždinska buna od 23. srpnja 1919. godine i ostaje zabilježena u povijesti.

---

42. Isto, str. 44.

43. Slobodni građanin, br. 19, od 10. III 1919.

БУНТ В ВАРАЖДИНЕ В 1919 ГОДУ

Под влиянием социально-экономических событий первой мировой войны, а также событий Великой Октябрьской революции революционное движение многих европейских стран дошло до больших событий.

Фундамент вновь основанного Королевства СХС был потрясён уже с самого начала его существования кипением народных масс.

В 1918 году в Вараждине восстанавливаются политические и партийные организации и классовое рабочее движение. Страх правительства к большевистской опасности виден из ряда документов, в которых:

запрещается проводить социалистические собрания;
отдаётся приказ внимательно следить за движением подозрительных лиц;
докладывать о появлении самолётов с большевистскими агитаторами;
запрещается празднование I Мая и т.д.

На районном совещании, которое состоялось в Вараждине 20 июля 1919 года, дошло и до формального раскола на правых и левых. Через три дня после совещания, т.е. 23 июля 1919 года в Вараждине поднялся мятеж.

Массы людей, обеспечив себя оружием, заняли тюрьму, из которой выпустили политических и других заключённых. Вооружённые группы людей проходили по городу под Марсельезу. А в казармах Савского конного полка дело дошло до вооружённого столкновения между солдатами.

После первого сюрприза власти предприняли определённые меры против бунтовщиков. В тот же день полиция, жандармерия и военные отряды подавили мятеж. Во время бунта погибло семь человек, многие были ранены. На следующий день арестовано было свыше двухсот пятидесяти участников мятежа.

Арестанты находились в Вараждинской тюрьме, а 24 октября 1919 года их повели в Ниш на военный суд. В Нишской тюрьме жизнь арестантов была очень тяжёлой. Вследствие этого они объявили пятидневную голодовку.

В Моравском дивизионном суде в Нише 15 февраля 1920 года начался процесс против обвиняемых из Вараждина. Арестованные солдаты были помилованы, а против граждан военный суд прекратил дальнейшее расследование, не подлежащее военному суду.

В марте 1920 года солдаты возвратились в Вараждинскую тюрьму. Они были отпущены по своим домам, а 114 гражданских лиц было обвинено в «преступлении бунта». Но в связи с возникшими в стране политическими событиями обвинение это было снято.

Можно не сомневаться, что организаторами этого бунта были сторонники Социалистической рабочей партии Югославии (коммунистов), а почти все руководящие люди Социал-демократической партии в Вараждине осуждали мятеж.

Несмотря на то, что этот местный бунт в Вараждине не смог добиться успеха по объективным и субъективным причинам он всё-таки показал, что тогда в этом городе существовали силы, которые революционным путём хотели добиться освобождения рабочего класса.

Sl. 11 Grupa varaždinskih pobunjenika u vojnom zatvoru u Nišu početkom 1920. godine